

УДК 316.74:2(075.8)

doi: 10.15421/171783

Аспекти модернізації православ'я: розробка інструментарію емпіричного дослідження

Ю.Ю. Медведєва

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Статтю присвячено проблемі побудови інструментарію емпіричного дослідження характеристик модернізаційної/контрмодернізаційної свідомості в сфері релігій. Авторка приходить до висновку про наявність у традиційних релігіях контрмодернізаційних ментальних програм, які відповідають за згорання певних різновидів фінансово-економічної та культурно-духовної активності та блокування тих чи інших стратегій цієї активності, які б сприяли розвитку капіталістичних відносин. При цьому в якості гіпотези, яка знайде високоймовірне підтвердження, авторка розглядає тезу щодо переважно контрмодернізаційної налаштованості православ'я в силу вписаності останнього в культурну систему традиційного суспільства, яка припускає відтворення сталого способу життя та практично мінімізує ризиковані стратегії отримання прибутку та професійного самоутвердження через припущення зниження рівня життя. В розробку системи індикаторів авторкою покладено ідею щодо культурно-інституційної інерційності православ'я та католицизму в Україні щодо модернізації та буржуазних цінностей. В статті наголошено також на тому, що опір протестантській моделі в її економічному, культурному, соціально-політичному та інших аспектах обумовлюється історико-культурними і світоглядними відмінностями двох цивілізацій - православно-традиційної і західної (протестантської, ліберальної). До того ж, на думку авторки, сьогодні унаочнюються негативні тенденції, які є реакцією українського суспільства на ліберально-демократичну соціально-політичну модель, яка є модифікацією протестантської ідеології.

Ключові слова: модернізація; контрмодернізація; православ'я; реформація; традиційна православна цивілізація; західна ліберальна цивілізація

Aspects of modernization of orthodoxy: development of tools for the empirical research

Y.Y. Medvedieva

National aviation university, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the problem of development of a tool for the empirical research of the characteristics of consciousness' modernisation / counter-modernisation in the sphere of religions. The author comes to the conclusion that in traditional Ukrainian religions there are counter-modern mental programs, which are responsible for curtailing of certain types of financial-economic and cultural-spiritual activity. These programs block certain strategies of this activity that would contribute to the development of capitalist relations. At the same time, as a hypothesis that will find highly probable confirmation, the following thesis has been proven by the author that the predominantly counter-modernisation mood of Orthodoxy, due to the inscription of the latter into the cultural system of traditional society, presupposes the recreation of a sustainable way of life and practically minimises risky strategies for profit and professional self-affirmation with an expected decline in the standard of living. Developing the system of indicators, the author has the idea of the cultural-institutional inertia of Orthodoxy and Catholicism in Ukraine in relation to modernisation and bourgeois values. It has also been stressed in the article that the resistance of the Protestant model in its economic, cultural, socio-political and other aspects is determined by the historical, cultural and world view differences between the two civilisations - Orthodox-traditional and Western (Protestant, Liberal). In addition, according to the author, today there are negative trends that are the reaction of Ukrainian society to a liberal-democratic socio-political model, which is a modification of the Protestant ideology.

Keywords: modernisation; counter-modernisation; Orthodoxy; reformation; traditional Orthodox civilisation; Western liberal civilisation

Цитування даної статті: Медведєва Ю.Ю. Аспекти модернізації православ'я: розробка інструментарію емпіричного дослідження / Ю.Ю. Медведєва // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 6(146). – С. 46-52.

Citation of this article: Medvedieva, Y.Y., 2017. Aspekty modernizatsiyi pravoslav'ya: rozrobka instrumentariyu empirychnoho doslidzhennya [Aspects of modernization of orthodoxy: development of tools for the empirical research]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 6(146), 46-52. doi:10.15421/171783 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 12.05.2017

Аспекты модернизации православия: разработка инструментария эмпирического исследования

Ю.Ю. Медведева

Национальный авиационный университет, Киев, Украина

Статья посвящена проблеме построения инструментария эмпирического исследования характеристик модернизационного / контрмодернизационного сознания в сфере религий. Автор приходит к выводу о наличии в традиционных религиях Украины контрмодернизационных ментальных программ, которые отвечают за свертывание определенных разновидностей финансово-экономической и культурно-духовной активности и блокировки тех или иных стратегий этой активности, которые бы способствовали развитию капиталистических отношений. При этом в качестве гипотезы, которая найдет высоковероятное подтверждение, автор рассматривает тезис о преимущественно контрмодернизационной настроенности православия в силу вписанности последнего в культурную систему традиционного общества, что предполагает воссоздание устойчивого образа жизни и практически минимизирует рискованные стратегии получения прибыли и профессионального самоутверждения при предполагаемом снижении уровня жизни. В разработку системы индикаторов автором положена идея о культурно-институциональной инерционности православия и католицизма в Украине по отношению к модернизации и буржуазным ценностям. В статье также сделан акцент на том, что сопротивление протестантской модели в ее экономическом, культурном, социально-политическом и других аспектах обуславливается историко-культурными и мировоззренческими различиями двух цивилизаций - православно-традиционной и западной (протестантской, либеральной). К тому же, по мнению автора, сегодня становятся негативные тенденции, которые являются реакцией украинского общества на либерально-демократическую социально-политическую модель, которая является модификацией протестантской идеологии

Ключевые слова: модернизация; контрмодернизация; православие; реформация; традиционная православная цивилизация; западная либеральная цивилизация

Постановка проблемы. Релігія пристосовується до нової соціокультурної ситуації, тому законсервовані, не здатні до модифікацій або необхідних оновлень доктринальні принципи традиційного православ'я в мінливих соціально-політичних і економічних умовах не можуть задовольнити всю палітру духовних запитів сучасного суспільства.

У суспільстві, яке модернізується, вирішальними в аспекті впливовості виявляються процеси секуляризації, релігійної деконструкції, десакаралізації та індивідуалізації. Процес секуляризації, десакаралізації життєвого і системного світів веде до зменшення впливу на суспільство і індивіда традиційної релігійності, падіння авторитету самого соціального інституту релігії. Однак з кінця 80-х років ХХ століття соціологічні дослідження фіксують стійке зростання числа респондентів, які ідентифікують себе як «віруючі». Відбуваються істотні зміни на інституціональному рівні, де стає вираженою тенденція до зростання числа релігійних об'єднань.

Зазначена тенденція в релігійній ситуації, показниками якої є також зміна громадської думки по відношенню до релігії і зростання авторитету релігійних організацій та їх лідерів, має зовнішню подібність до модернізації. Як буде доведено в цій статті, модернізація православ'я є доволі поверхневим явищем, в основному відбувається в сфері зовнішніх ритуалів і мало зачіпає ціннісні структури свідомості людей і їх поведінку.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженнями модернізації християнства, як і проблемами модернізації релігії під впливом соціальних зрушень, займалися М. Вебер, П. Гайденко, Т. Глебова, М. Грушевський, А. Колодний, Ю. Левада, В. Любашенко, М. Мчедлов, П. Сорокін [1-10].

Визначальну роль у формуванні свідомості сучасної західної людини, появи капіталізму та лібе-

ральної політичної системи, яка панує на Заході, на думку зазначених авторів, відіграв протестантизм. Реформація сприяла появі буржуазної людини, яка є вільною і самостійною в своїх судженнях і діях. Новий тип особистості з новим ставленням до світу і специфічною культурою був втілений у носіях саме протестантського етосу. Автори наголошують на конкретно-історичному походженні цього етосу, що має довести неспроможність і небезпечність використання протестантської моделі в інших соціокультурних умовах, зокрема - в умовах суспільства, де домінують традиційні релігії.

Опір протестантській моделі в її економічному, культурному, соціально-політичному та інших аспектах обумовлюється історико-культурними і світоглядними відмінностями двох цивілізацій – православно-традиційної і західної (протестантської, ліберальної). До того ж, сьогодні унаочнюються негативні тенденції, які є реакцією українського суспільства на ліберально-демократичну соціально-політичну модель, яка є модифікацією протестантської ідеології. Сучасна соціокультурна ситуація в Україні і світі скасовує «еталонність» системи цінностей, що склалася в ході євроатлантичного цивілізаційного розвитку.

Метою дослідження є створення схеми-ескізу ключових питань анкети для емпіричного дослідження, присвяченого аналізу модернізаційних аспектів трьох традиційних для України конфесій - православ'я, католицизму і протестантизму. В цій частині увагу буде приділено опису емпіричних індикаторів модернізації релігії в частині структури анкети. Завданнями статті є: представлення системи індикаторів та основної частини структури анкети авторського емпіричного дослідження модернізації найбільших релігійних конфесій України.

Виклад основного матеріалу. Анкета емпіричного дослідження включає в якості ключових індика-

торів наступні характеристики:

- а) ставлення до грошей і капіталу (питання 5);
- б) визначення співвідношення релігії і науки (питання 6);
- в) сенс життя в аспекті співвідношення добробуту/задоволення та праці/винагороди (питання 7);
- г) стратегії розпорядження прибутком (оцінка готовності до ризику - питання 8);
- д) комплексна характеристика щодо співвідношення держави, церкви, бізнесу та релігійної етики (питання 9);
- е) визначення професійної траєкторії дітей (питання 10).

Питання 5. Визначте, будь-ласка, з яким із наведених нижче суджень з приводу грошей і капіталу Ви погоджуєтесь/не погоджуєтесь і наскільки погоджуєтесь/не погоджуєтесь

Судження	Цілком погоджуюсь	Скоріше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь	Скоріше не погоджуюсь, ніж погоджуюсь	Категорично не погоджуюсь
5.1. Грошей у людини має бути достатньо для задоволення потреб в їжі, одязі, даху над головою				
5.2. Грошей у людини має бути достатньо для накопичень «на чорний день»				
5.3. Грошей у людини має бути достатньо для того, щоб вести власний бізнес				
5.4. Грошей у людини має бути достатньо для того, щоб мати значні прибутки в бізнесі				
5.5. Щоб мати значні прибутки, зовсім необов'язково займатись бізнесом				

Оціночна шкала питання 5 передбачає наступні стратегії ставлення до грошей та прибутків:

а) мінімалістська (грошей і прибутку має вистачити лише на задоволення первинних вітальних потреб);

б) кумуляціоністська (стратегія накопичення заощаджень, яка припускає наявність фінансових та майнових залишків);

в) бізнес-орієнтована (стратегія, яка припускає наявність як заощаджень, так і надлишкових коштів для ведення бізнесу);

г) меркантилістська бізнес-орієнтована (стратегія, яка припускає не лише наявність заощаджень і надлишкових коштів для ведення бізнесу);

д) аскетична (яка припускає ухилення від бізнес-активності та будь-якого опікування питаннями грошей та прибутків)

Питання 6. Визначте, будь-ласка, з яким із наведених нижче суджень з приводу співвідношення релігії і науки ви погоджуєтесь/не погоджуєтесь

Судження	Цілком погоджуюсь 3	Скоріше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь 2	Скоріше не погоджуюсь, ніж погоджуюсь 1	Категорично не погоджуюсь 0
6.1. Наука і релігія є несумісними				
6.2. Наука і релігія є частково сумісними				
6.3. Наука і релігія є повністю сумісними				
6.4. Наука може бути, за певних обставин, вищою за релігію				
6.5. Релігійне знання за всіх обставин є вищим за наукове знання				

Оціночна шкала питання 6 передбачає наступні типи релігійних світоглядів, які визначають наближеність віруючого до ідеалів, норм та цінностей модернізації:

а) ортодоксально-фундаменталістський (у цьому світогляді наукове і релігійне знання виявляються повністю несумісними);

б) дійсний (в цьому світогляді наукове і релігійне знання виявляються частково сумісними);

в) сциентично-конвенціоналістський (в цьому світогляді наукове і релігійне знання виявляються повністю сумісними);

г) сциентистський (в цьому світогляді наукове знання має вищий статус у порівнянні із релігійним знанням);

д) ортодоксально-креаціоністський (в цьому світогляді релігійне знання має вищий статус у порівнянні з науковим знанням).

Рівень наближеності респондентів до ідеалів, норм та цінностей модернізації зростатиме по мірі переходу від дійсного до сцієнтично-конвенцівалістського і сягатиме максимуму в сцієнтистському світогляді, що було констатовано в працях М. Вебера та коментуючій праці П. Гайдено [1, с.114-167; 2, с.88-97].

Питання 7. Визначте, будь-ласка, з яким із наведених нижче суджень з приводу сенсу життя ви погоджуєтесь/не погоджуєтесь

Судження	Цілком погоджуюсь	Скоріше погоджуюсь, аніж не погоджуюсь	Скоріше не погоджуюсь, аніж погоджуюсь	Категорично не погоджуюсь
7.1. Добробут в житті є можливим за рахунок задоволення				
7.2. Задоволення від життя має посяднуватись із добробутом				
7.3. Добробут без можливості задоволення позбавлений сенсу				
7.4. Праця є можливою лише на основі гідної винагороди				
7.5. Праця є сумісною з будь-якою винагородою				
7.6. Праця є можливою й без винагороди, якщо це має вищий духовний сенс				

Оціночна шкала питання 7 передбачає наступні типи ставлення віруючого до добробуту і праці, рівень вираженості яких оцінюється за трибальною шкалою:

а) аскетичне ставлення (підлеглість задоволення добробуту);

б) компромісне ставлення (припускає можливість поєднання задоволення із добробутом);

в) гедоністичне ставлення (не припускає добробуту без можливості задоволення);

З представлених типів ставлення до добробуту і задоволення найвищі показники за типом а) характеризуватимуть найвищий ступінь прийняття модернізаційного співвідношення між добробутом та задоволенням, за типом в) -, відповідно, найнижчий рівень прийняття .

г) ставлення з позиції належної оцінки праці (віруючий потребує праці за гідну винагороду);

д) мінімалістське ставлення (віруючий потребує праці за будь-яку винагороду);

е) спірітуалістське ставлення (віруючий припускає можливість здійснення праці без винагороди за наявності вищого духовного сенсу).

З представлених типів ставлення до праці найвищі показники за типом є) характеризуватимуть найвищий ступінь прийняття модернізаційного розуміння праці, за типом г), відповідно, найнижчий рівень прийняття модернізаційного розуміння праці.

Питання 8. Якби Ви отримали в Ваше розпорядження значну суму грошей, що Ви зробили б з нею?

8.1. Витратив би на особисте споживання заради власного задоволення;

8.2. поклав би на депозит в банк під відсотки;

8.3. відкрив би власний бізнес задля примноження статків.

Оціночна шкала питання 8 передбачає оцінку відповідей респондентів та її ідентифікацію за трьома стратегіями розпорядження надлишками капіталу:

а) консьюмеристською (надлишки витрачаються на особисте споживання);

б) накопичувальною (надлишки віддаються банківським установам під відсотки);

в) бізнес-орієнтованою (надлишки використовуються для ведення бізнесу).

Із представлених стратегій найбільшу схильність до модерністського типу послугоування надлишків капіталу виявлятимуть респонденти, які обиратимуть стратегію в), найменшу - відповідно варіант а).

Питання 9. Визначте судження, з яким Ви погоджуєтесь/не погоджуєтесь і наскільки

	Цілком погоджуюсь	Скоріше погоджуюсь, аніж не погоджуюсь	Скоріше не погоджуюсь, аніж погоджуюсь	Категорично не погоджуюсь
9.1. кожен віруючий має щодня читати Біблію				
9.2. щоб бути віруючим, зовсім необов'язково знати Священне Писання				
9.3. відвідування церкви в святкові дні є ознакою віри				
9.4. віруюча людина не буде казати про це				

9.5. думка священика щодо Біблії є важливішою за мою власну думку					9.17. людина має примножувати власні статки, доки це в її силах				
9.6. віруюча людина обов'язково має відвідувати церкву					9.18. людина, по своїй суті, не є схильною заробляти все більше і більше грошей, але хоче жити так, як вона звикла і заробляти стільки, скільки є необхідним для звичного життя				
9.7. якщо священик володіє предметами розкоші, то це є нормальним і припустимим					9.19. людина є схильною працювати краще в ситуації, якщо її статки є нижчими, аніж в ситуації, коли вони є вищими				
9.8. якщо держава підтримує церкву, то це нормально					9.20. приносити священикам подарунки і заохочувати їх фінансово - цілком нормальна практика				
9.9. віра в Бога не виключає прагнення до грошей, влади і почестей					9.21. якщо держава фінансує певні проекти, пов'язані із діяльністю церкви - то це нормально				
9.10. політична влада – це, перш за все, особисті відносини між людьми					9.22. вплив священиків на політику є нормальним явищем				
9.11. церква може дозволити собі володіти значною земельною нерухомістю									
9.12. якщо церква бере участь в проєктах держави, то це нормально									
9.13. працювати лише заради отримання прибутку – це гріх;									
9.14. спокійний сон є важливішим за добробут									
9.15. бідність частіше сприяє вірі в Бога, аніж добробут і багатство									
9.16. я б цілком погодився з тим, якби моя дитина не отримала вищу освіту і була звичайним робітником або селянином									

Питання 9 є комплексним і містить шерг індикаторів, які визначають модернізаційне/контрмодернізаційне ставлення до релігії/економіки/політики.

Індикаторами модернізаційного ставлення до релігії /економіки/політики є індикатори 9.1., 9.6., 9.9., 9.14.

Індикаторами контрмодернізаційного ставлення до релігії /економіки/політики є індикатори 9.2-9.5., 9.7.- 9.8, 9.10.- 9.13, 9.15.- 9.22.

Питання 10. Якщо б Ви обирали професію за своїх дітей, то якій з перерахованих нижче груп Ви віддали б перевагу?

10.1. Професії, пов'язані з приватним бізнесом та підприємництвом (економісти, фінансисти, банкіри тощо);

10.2. Професії, пов'язані з державною владою та управлінням (юристи, держслужбовці тощо);

10.3. Професії, пов'язані з виконанням обслуговуючої праці в сфері послуг (перукарі, масажисти, манікюрниці, візажисти, дизайнери тощо);

10.4. Професії, пов'язані з виконанням інтелектуальної праці в сфері послуг (освіта, ІТ-технології, наука, архітектура тощо);

10.5. Професії, пов'язані з промисловістю та ручною працею (слюсарі, токарі, муляри, будівельники тощо);

10.6. Професії, пов'язані з сільським господарством (агротехнології, селянська праця тощо).

З урахуванням особливостей економічної системи та соціальної стратифікації українського суспільства, в дослідженні висунуто гіпотезу, згідно з якої респонденти з модерно-орієнтованою релігійною свідомістю високоімовірно виявлятимуть схильність до вибору професійних груп 10.4., 10.6. Очікується мінімальний відсоток вибору групи 10.5 та мінімальні відсотки за групами 10.1-10.2. В той же час респонденти з традиційною релігійною свідомістю високоімовірно частіше обиратимуть професійні групи 10.1-10.2., оскільки вони в умовах феодалізованої економіки гарантують отримання найбільшої корупційної ренти.

Висновки. В традиційних релігіях наявними контрмодернізаційні ментальні програми, які від-

повідають за згорання певних різновидів фінансово-економічної та культурно-духовної активності та блокування тих чи інших стратегій цієї активності, які б сприяли розвитку капіталістичних відносин. Маємо підстави для висунення гіпотези, яка знайде високоімовірне підтвердження щодо переважно контрмодернізаційної налаштованості православ'я внаслідок вписаності останнього в культурну систему традиційного суспільства, яка припускає відтворення сталого способу життя та практично мінімізує ризиковані стратегії отримання прибутку та професійного самоутвердження через припущення зниження рівня життя. В розробку системи індикаторів покладено ідею щодо культурно-інституційної інерційності православ'я та католицизму в Україні щодо модернізації та буржуазних цінностей. Варто наголосити також на тому, що високоімовірний опір протестантській моделі в її економічному, культурному, соціально-політичному та інших аспектах обумовлюється історико-культурними і світоглядними відмінностями двох цивілізацій – православно-традиційної (Україна) і західної (протестантської, ліберальної). До того ж, сьогодні унаочнюються негативні тенденції, які є реакцією українського суспільства на ліберально-демократичну соціально-політичну модель, яка є модифікацією протестантської ідеології, що актуалізує емпіричне дослідження саме з урахуванням висунутих припущень.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Вебер М. Наука как призвание и профессия [Текст] / М. Вебер // Самосознание европейской культуры XX века. Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М.: Мир, 1991. – с.114-167.
2. Гайденко П.П. Христианство и генезис новоевропейского естествознания [Текст] / П.П. Гайденко // Философско-религиозные истоки науки. – М.: Госполитиздат, 1972. – с.88-97.
3. Глебова Т.Н. Психологический портрет религиозности в Америке [Текст] / Т.Н. Глебова. – М.: Российский православный университет им. Св. апостола И. Богослова, 2005. – 424 с.
4. Грушевський М. Духовна Україна: Збірник творів [Текст] / М. Грушевський. – К.: Либідь, 1994. – 560 с.
5. Історія релігії в Україні [Текст]: У 10 т. / ред. кол.: А. Колодний та ін. – Т. 10: Релігія і церква років незалежності / За ред. А. Колодного. – Київ-Дрогобич: Коло, 2003. – 613 с.
6. Левада Ю.А. Социальная природа религии [Текст] / Ю. Левада. – М.: Госполитиздат, 1965. – 188 с.
7. Любашенко В.І. Протестантизм в Україні: генеза, структура, місце в соціокультурних процесах [Текст]: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.11 / В.І. Любашенко. – К., 1998. – 424 с.
8. Мчедлов М.П. Новый тип верующего на пороге третьего тысячелетия [Текст] / М.П. Мчедлов // Исторический вестник. – 2000. – № 9-10. – С. 88-98.
9. Мчедлов М.П. О социальном портрете современного верующего [Текст] / М.П. Мчедлов, Ю.А. Гаврилов, А.Г. Шевченко // Социс. – 2002. – № 7. – С. 22-29.
10. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений [Текст] / П.А. Сорокин; пер. с англ., коммент. и статья В.В. Сапова. – СПб.: Изд-во Русского Христианского гуманитарного института, 2000. – 1056 с.

REFERENCES:

1. Veber, M., 1991. Nauka kak prizvanie i professiya [Science as a vocation and profession]. Samosoznanie evropeyskoy kulturyi XX veka. Myisliteli i pisatelii Zapada o meste kulturyi v sovremennom obschestve. M.: Mir, 1991. 114-167 (in Russian).
2. Gaydenko, P.P., 1972. Hristianstvo i genезis novoevropеyskogo estestvoznaniya [Christianity and the genesis of modern European natural science]. Filosofsko-religioznyie istoki nauki. M.: Gospolitizdat. 88-97 (in Russian).
3. Glebova, T.N., 2005. Psihologicheskiy portret religioznosti v Amerike [Psychological portrait of religiosity in America]. M.: Rossiyskiy pravoslavnyi universitet im. Sv. apostola I. Bogoslova, 424 (in Russian).
4. Hrushevs'kyi, M., 1994. Dukhovna Ukrayina: Zbirnyk tvoriv [Spiritual Ukraine: Collection of works]. K.: Lybid', 560 (in Ukrainian).
5. Istoriya relihiyi v Ukrayini [History of Religion in Ukraine]. 10: Relihiya i tserkva rokiv nezalezhnosti. Kyiv-Drohobych: Kolo, 2003. 613 (in Ukrainian).
6. Levada, Yu.A., 1965. Sotsialnaya priroda religii [The social nature of religion]. M.: Gospolitizdat, 188 (in Russian).
7. Lyubashchenko, V.I., 1998. Protестantyzm v Ukrayini: geneza, struktura, mistse v sotsiokul'turnykh protsesakh [Protestantism in Ukraine: genesis, structure, place in socio-cultural processes]. K., 1998. 424 (in Ukrainian).
8. Mchedlov, M.P., 2000. Novyyi tip veruyushchego na poroge tret'ego tysyacheletiya [A new type of believer on the threshold of the third millennium]. Istoricheskiy vestnik 9-10, 88-98 (in Russian).

9. Mchedlov, M.P., 2002. O sotsialnom portrete sovremennogo veruyushego [About the social portrait of a modern believer]. Sotsis 7, 22-29 (in Russian).
10. Sorokin, P.A., 2000. Sotsialnaya i kulturnaya dinamika: Issledovanie izmeneniy v bolshih sistemah iskusstva, istiny, etiki, prava i obschestvennykh otnosheniy [Social and Cultural Dynamics: Investigating Changes in Large Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Public Relations]. SPb.: Izd-vo Russkogo Hristianskogo gumanitarnogo Instituta, 1056 (in Russian).

*Медведєва Юлія Юрїївна - докторант
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, Київ, пр. Космонавта Комарова, 1
e-mail: dr.yulia.medvedeva@icloud.com*

*Medviedieva Yuliia Y. – doctoral candidate
National aviation university
Address: 1, Komarova av., Kiev, 03680, Ukraine
e-mail: dr.yulia.medvedeva@icloud.com*